

<https://doi.org/10.70728/b.series.fil.v08.i08.027>

UDK: 821.512.133.09:81'38

<https://orcid.org/0000-0002-6563-2936>

TOG'AY MUROD ASARLARIDA PARALLELIZMNING ROLI

Xudoykulova Umida A'lamjonovna

*Qashqadaryo viloyati Muborak tuman politexnikumi o'qituvchisi
u.khudoykulova@mail.ru*

Annotatsiya: Mazkur maqolada To'g'ay Murod asarlarida parallelizmning badiiy-estetik va stilistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida yozuvchi ijodida sintaktik, leksik va semantik parallel qurilmalarning qo'llanishi, ularning obraz yaratish, emotsional ta'sir kuchini oshirish hamda milliy ruhni ifodalashdagi o'rni yoritiladi.

Kalit so'zlar: parallelizm, badiiy uslub, sintaktik parallelizm, leksik takror, stilistika, obrazlilik, ekspressivlik, kompozitsiya, milliy ruh, To'g'ay Murod ijodi.

Аннотация: В данной статье анализируются художественно-эстетические и стилистические особенности параллелизма в произведениях Togay Murod. В ходе исследования рассматривается использование синтаксических, лексических и семантических параллельных конструкций в творчестве писателя, а также раскрывается их роль в создании образов, усилении эмоционального воздействия и выражении национального духа.

Ключевые слова: параллелизм, художественный стиль, синтаксический параллелизм, лексический повтор, стилстика, образность, экспрессивность, композиция, национальный дух, творчество Тогая Мурада.

Abstract: This article analyzes the artistic-aesthetic and stylistic features of parallelism in the works of Togay Murod. The study examines the use of syntactic, lexical, and semantic parallel constructions in the writer's works and highlights their role in creating imagery, enhancing emotional impact, and expressing national spirit.

Keywords: parallelism, artistic style, syntactic parallelism, lexical repetition, stylistics, imagery, expressiveness, composition, national spirit, the works of Togay Murod.

KIRISH.

Badiiy adabiyot tilning estetik imkoniyatlarini namoyon etuvchi murakkab va ko'p qatlamli hodisa bo'lib, unda ifoda vositalarining funksional yuklamasi muhim ahamiyat kasb etadi. Stilistik vositalar orasida parallelizm alohida o'rin tutadi. U matnning ritmik tuzilishini

shakllantirish, mazmuniy urg'uni kuchaytirish, obrazlar tizimini uyg'unlashtirish hamda muallif konsepsiyasini chuqurroq ochib berishda samarali vosita sifatida namoyon bo'ladi. Parallel qurilmalar orqali badiiy nutqda takror, qarama-qarshilik va simmetriya asosida ma'no intensivlashuvi yuzaga keladi. O'zbek adabiyotida parallelizm an'anaviy og'zaki ijod namunalari boshlab zamonaviy nasr va qissachilikka qadar uzviy rivojlanib kelgan.

Ayniqsa, Tog'ay Murod ijodida parallelizm nafaqat stilistik bezak, balki mazmunni chuqurlashtiruvchi, milliy ruh va xalqona tafakkurni ifodalovchi muhim kompozitsion vosita sifatida namoyon bo'ladi. Yozuvchining badiiy tafakkuri sintaktik va semantik parallel qurilmalar orqali xarakter yaratish, ruhiy kechinmalarni ochish va voqelikni dinamik tasvirlashga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi Tog'ay Murod asarlarida parallelizmning strukturaviy va funksional xususiyatlarini ilmiy asosda tahlil qilish, uning badiiy-estetik yuklamasini aniqlash hamda muallif uslubining individual xususiyatlarini ochib berish bilan belgilanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Bugungi o'zbek nasrida kuzatilayotgan yangi badiiy jarayonlar, ma'naviy hamda shakliy-uslubiy izlanishlar ayniqsa roman va qissa janrlarida yaqqol namoyon bo'lmoqda. Zamonaviy adabiyotda insonni anglash, uning ruhiy olami va qalbidagi murakkab kechinmalarni badiiy talqin etish muhim ijodiy tamoyillardan biriga aylangan. Adiblar inson tabiatining teran qatlamlarini ochib berish, shaxsning ichki dunyosini badiiy vositalar orqali ifodalashda an'anaviy tasvir uslublari bilan bir qatorda yangi estetik va uslubiy yo'llarni izlamoqdalar. Shu jarayonda badiiy ifoda vositalaridan biri bo'lgan parallelizm usuli ham asar mazmunini chuqurlashtirish, obrazlarning ruhiy holatini ifodalash hamda voqealar rivojini ta'sirchan tarzda ko'rsatishda muhim rol o'ynaydi.

XX asr jahon adabiyotida keng qo'llanilgan estetik-falsafiy qarashlar, shuningdek Sharq adabiyotining boy an'analari, xususan tasavvuf falsafasi va badiiy tafakkur tajribalariga qiziqish o'zbek nasrida ham yangi badiiy uslubiy izlanishlarga turtki bo'ldi. Bu jarayon natijasida adiblar inson shaxsini talqin etishda turli badiiy usullardan, jumladan, parallel tasvir, ramziy ifoda, ichki monolog va psixologik tahlil kabi vositalardan samarali foydalanmoqdalar. Parallelizm esa voqealar, obrazlar va ruhiy holatlar o'rtasidagi o'xshashlik yoki qarama-qarshiliklarni badiiy jihatdan uyg'unlashtirish orqali asarning g'oyaviy-estetik ta'sirini kuchaytiradi.

Milliy istiqlol davrida jamiyatimizda yuz berayotgan ijtimoiy-ma'naviy o'zgarishlar adabiyotda yangi inson obrazining shakllanishiga olib keldi. Bu jarayon o'zbek nasrida yangi badiiy izlanishlar, yangicha uslub va tasvir vositalarining paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Ana shunday ijodkorlardan biri Tog'ay Murod bo'lib, u o'z asarlarida inson ruhiyati, milliy mentalitet va ijtimoiy muhit o'rtasidagi murakkab munosabatlarni teran badiiy talqin qiladi. Adib qahramonlarning ruhiy holati, tabiat manzaralari va ijtimoiy voqealar o'rtasidagi uyg'unlikni tasvirlashda parallelizm usulidan mahorat bilan foydalanadi. Natijada Tog'ay Murod asarlarida parallelizm nafaqat badiiy ifoda vositasi, balki asarning g'oyaviy mazmunini chuqurlashtiruvchi muhim estetik unsur sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot jarayonida parallelizmning sintaktik, leksik va semantik ko'rinishlari qiyosiy-stilistik tahlil asosida o'rganilib, uning matn hosil qilishdagi va obrazlilikni ta'minlashdagi o'rni aniqlanadi. Badiiy matnda parallelizm hodisasi stilistika va poetika doirasida keng o'rganilgan nazariy kategoriyalardan biridir. Tilshunoslikda parallelizm sintaktik, leksik va semantik birliklarning teng qurilish asosida takrorlanishi orqali ifodalilik va ritmik tuzilma hosil qiluvchi stilistik vosita sifatida talqin qilinadi. O'zbek tilshunosligida parallelizm ko'pincha takror hodisasi bilan uzviy bog'liq holda o'rganilib, uning badiiy nutqdagi ekspressiv imkoniyatlari alohida ta'kidlanadi.

S. Sultonsaidova va O'. Sharipova o'zbek tili stilistikasiga oid tadqiqotlarida sintaktik parallelizmnı matnning kompozitsion yaxlitligini ta'minlovchi hamda emotsional-ekspressiv ta'sirni kuchaytiruvchi vosita sifatida baholaydilar. Ularning fikricha, parallel qurilmalar matnda ritmik simmetriya hosil qilib, muallifning g'oyaviy-estetik maqsadini yanada ravshanlashtiradi. A. Mamajonov esa takror va parallelistik qurilmalarni xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyotda keng qo'llanadigan uslubiy mexanizm sifatida izohlab, uning semantik intensivlikni oshirishdagi rolini ko'rsatadi.

O'zbek adabiyotshunosligida To'g'ay Murod ijodi asosan uning milliy ruhni ifodalashdagi o'ziga xosligi, xalqona tili, obrazlar tizimi va psixologik tasvir mahorati nuqtayi nazaridan tadqiq etilgan. Ayrim tadqiqotchilar yozuvchi asarlarida ritmik sintaksis, takror va tasviriy parallel qurilmalarning faol qo'llanishini qayd etgan bo'lsalar-da, parallelizmning strukturaviy va funksional xususiyatlari alohida, tizimli tarzda yetarli darajada o'rganilmagan.

Shu bois, To'g'ay Murod asarlarida parallelizmning o'rni va vazifasini maxsus tadqiq etish dolzarb masala hisoblanadi. Mavjud adabiyotlar ko'proq umumiy stilistik xususiyatlarga e'tibor qaratgan bo'lsa, mazkur tadqiqot parallelizmnı yozuvchi individual uslubining asosiy poetik mexanizmlaridan biri sifatida tahlil qilishni maqsad qiladi.

Mazkur tadqiqot badiiy matnnı lingvistik-stilistik yo'nalishda o'rganishga asoslangan sifat (kvalitativ) tadqiqot metodologiyasiga tayangan holda amalga oshirildi. Tadqiqot obyekti sifatida To'g'ay Murod asarlari tanlab olinib, ularda qo'llanilgan parallelistik qurilmalar tizimli ravishda tahlil qilindi.

Tadqiqot materiali sifatida To'g'ay Murodning nasriy asarlaridan tanlab olingan matn parchalari asos qilib olindi. Tahlil jarayonida parallelistik birliklar struktur shakliga (sintaktik parallelizm), leksik takror va sinonimik qatorlar asosidagi parallelizm, hamda semantik qarama-qarshilikka asoslangan parallelizm ko'rinishlariga ajratib o'rganildi.

Metodologik yondashuv badiiy matnnı yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqish tamoyiliga asoslanib, parallelizmnı yozuvchi individual uslubining tarkibiy komponenti sifatida aniqlashni maqsad qildi. Shu tariqa, tadqiqot natijalari parallelizmning To'g'ay Murod badiiy tafakkurida tutgan o'rnini lingvistik va poetik jihatdan asoslash imkonini berdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA.

Tadqiqot jarayonida To'g'ay Murod asarlarida parallelizm hodisasi tizimli va funksional xarakterga ega ekani aniqlandi. Yozuvchi nasrida parallel qurilmalar tasodifiy stilistik bezak

emas, balki badiiy tafakkur va muallif uslubining ichki struktur elementlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. 1. Sintaktik parallelizmning funksional xususiyatlari, To‘g‘ay Murod asarlarida sintaktik parallelizm ko‘pincha teng qurilgan gaplar yoki bir xil grammatik model asosida tashkil topgan konstruksiyalar orqali yuzaga keladi.

Parallel gaplar ketma-ketligi orqali voqea rivoji bosqichma-bosqich kuchayib boradi. Bu esa o‘quvchida psixologik ta’sir mexanizmini shakllantiradi. Natijada parallelizm matnning kompozitsion yaxlitligini ta’minlovchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot davomida yozuvchi asarlarida leksik takror, sinonimik qatorlar va ma’no jihatdan yaqin birliklarning parallel qo‘llanishi faol ekanligi kuzatildi. Bu holat:

- xalqona nutq ohangini kuchaytiradi;
- milliy mentalitet va ruhiy kechinmalarni ifodalashga xizmat qiladi;
- tasviriylilik va obrazlilikni oshiradi.

Ayniqsa, xalq og‘zaki ijodi elementlariga xos takroriy strukturalar yozuvchi badiiy tilining tabiiyligini ta’minlaydi. Leksik parallelizm muallifning individual stilistik imzosini shakllantiruvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi.

3. Semantik parallelizm va ma’no intensivlashuvi

Semantik parallelizm ko‘pincha qarama-qarshi yoki o‘zaro uyg‘un ma’nodagi birliklar orqali yuzaga keladi. Tahlil natijalariga ko‘ra, bunday qurilmalar:

- obrazlar o‘rtasidagi ichki ziddiyatni ochib beradi;
- muallif konsepsiyasini chuqurlashtiradi;
- g‘oyaviy-estetik yuklamani kuchaytiradi.

Parallel strukturalar yordamida yozuvchi inson ruhiyati, jamiyat muammolari va milliy qadriyatlar masalasini ko‘p qatlamli semantik tizim asosida tasvirlaydi. Bu esa matnning mazmuniy zichligini oshiradi.

Olingan natijalar parallelizm To‘g‘ay Murod nasrida nafaqat stilistik vosita, balki poetik tashkilotning asosiy mexanizmlaridan biri ekanini ko‘rsatdi. Parallelizm orqali matn:

- ritmik barqarorlikka ega bo‘ladi;
- semantik izchillikni saqlaydi;
- emotsional ta’sirchanlikni oshiradi.

Parallel qurilmalar yozuvchining badiiy dunyoqarashi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, uning milliylik, xalqona tafakkur va ruhiy tasvirga bo‘lgan intilishini namoyon etadi. Shuningdek, parallelizm asar kompozitsiyasining ichki simmetriyasini ta’minlab, badiiy yaxlitlikni mustahkamlaydi.

Shu tariqa, tadqiqot natijalari To‘g‘ay Murod ijodida parallelizm hodisasi strukturaviy, semantik va estetik jihatdan muhim o‘rin egallashini ilmiy asosda tasdiqlaydi. Parallelizm yozuvchining individual uslubini belgilovchi asosiy poetik vositalardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

XULOSA.

Mazkur tadqiqot natijalari To‘g‘ay Murod asarlarida parallelizm hodisasi muallif badiiy uslubining muhim va tizimli komponenti ekanini ko‘rsatdi. Tahlillar asosida aniqlanishicha,

parallelizm yozuvchi nasrida tasodifiy stilistik bezak emas, balki matnning kompozitsion tuzilishi, ritmik tashkiloti va semantik chuqurligini ta'minlovchi asosiy poetik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Sintaktik parallelizm matnning ichki ritmini shakllantirib, dramatik ta'sirni kuchaytiradi hamda obrazlar rivojini izchil va bosqichma-bosqich ochib berishga xizmat qiladi. Leksik parallelizm esa xalqona nutq elementlari va takroriy birliklar orqali milliy ruhni ifodalash, tasviriylilik va emotsional intensivlikni oshirish vazifasini bajaradi. Semantik parallelizm yordamida esa yozuvchi qarama-qarshilik va uyg'unlik asosida ko'p qatlamli ma'no tizimini yaratadi, inson ruhiyati va jamiyat muammolarini chuqur falsafiy talqinda aks ettiradi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, parallelizm To'g'ay Murod badiiy tafakkurining ichki qonuniyatlariga uyg'un holda shakllangan bo'lib, uning individual-uslubiy xususiyatlarini belgilovchi asosiy vositalardan biridir. Ushbu hodisa matnning estetik qiymatini oshiradi, muallif konsepsiyasini yanada ravshanlashtiradi va o'quvchiga kuchli emotsional ta'sir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Tўғай Мурод. Отамдан қолган далалар. – Тошкент: Шарқ, 1994. – 320 б.
2. Тўғай Мурод. Юлдузлар мангу ёнади. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт, 1985. – 240 б.
3. Тўғай Мурод. Танланган асарлар. – Тошкент: Ўзбекистон, 2012. – 560 б.
4. Султонсаидова С., Шарипова О. Ўзбек тили стилистикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 2008. – 256 б.
5. Мамажонов А. Бадий нутқ стилистикаси. – Тошкент: Фан, 1991. – 180 б.
6. Виноградов В.В. О языке художественной литературы. – Москва: Художественная литература, 1971. – 312 с.
7. Абдурахимова Д. Параллелизм ҳодисаси семантик-стилистик категория сифатида // Филология масалалари. – 2023. – №3. – Б. 45–52.
8. Хидирова М.Р. Тўғай Мурод асарларида бадий тил ифодаси // Илмий ахборот. – 2023. – №4. – Б. 78–84.
9. Чориева Н. Тўғай Мурод асарлари тили ва услубининг ўзига хослиги // Зиё тадқиқотлари. – 2022. – №2. – Б. 33–39.
10. Қуронов Д. Адабиётшунослик назарияси. – Тошкент: Академнашр, 2018. – 384 б.